DE BATAKSCHÉ TOOVERSTAF.

DOOR

J. H. MEERWALDT

Zending van het Rijnsche Z. Gen.

In onze ethnographische musea vinden wij onder de voorwerpen uit de Bataklanden meestal ook den wonderlijk gevormden en vaak zeer kunstig gesneden tooverstaf, die waarschijnlijk ook door velen der lezers van dit tijdschrift wel eens niet alleen met be- maar ook met verwondering werd beschouwd. Want voorzeker, wie een goed uitgevoerd exemplaar iets meer dan oppervlakkig in oogenschouw neemt, kan niet anders dan de groote kunstvaardigheid bewonderen, die uit het voorwerp spreekt, terwijl hij zich tevens verwonderen moet over de grilligheid der gedachten, die ooit een mensch er toe hebben gebracht, zulk een wonderlijke opelkanderstapeling van menschenbeeldjes en dierlijke gedrochten in den vorm van een staf het aanzijn te geven. Hoevele vragen moeten zich dan wel aan den opmerkzamen en nadenkenden beschouwer opdringen! Wat stellen die beeldjes voor? Waartoe dient die staf? Welke beteekenis heeft hij? en dergelijke meer. Vragen, waarop tot heden niet dan een zeer beknopt of m. a. w. een zeer onvoldoend antwoord werd gegeven. Want ofschoon in vele geschriften, die ons van de Bataks en hunne zeden, gewoonten en gebruiken kennis geven, ook van den tooverstaf, den toenggal panaloean, melding wordt gemaakt, is er toch, voor zoover mij bekend, nergens nog een mededeeling over dit onderwerp gepubliceerd, die daarover op eenigszins afdoende wijze licht verschaft. Dat is trouwens geen wonder. Het is volstrekt geen gemakkelijk werk, de zeden en gewoonten van een vreemd en daarenboven nog onbeschaafd volk uit te vorschen. Daartoe behoort, om niet aan de oppervlakte te blijven, in de eerste plaats een zeer diepgaande kennis der taal, die men slechts door een langdurig verblijf onder dat volk en ijverige studie verkrijgen kan. Heeft men die, dan kan men vragen, maar niet elk individu is in staat, die vragen voldoende te beantwoorden, en dan doet zich helaas het geval vaak voor, dat men met praatzieke lui te doen krijgt, die de klok wel

eens hoorden luiden, maar toch niet weten, waar de klepel hangt, waardoor de vorscher dan te goeder trouw berichten de wereld inzendt, die van de waarheid geducht afwijken. Ook ik heb gedurende mijn achttienjarig verblijf onder de Bataks ter Sumatra's Westkust, in Silindoeng en Toba, op verschillende plaatsen en bij verschillende personen veel gevorscht en mag vertrouwen, dat ik ten opzichte van velerlei op de juiste hoogte gekomen ben. Zoo ook wat den tooverstaf betreft, waarover ik in dit opstel nadere mededeelingen wil doen, hopende daardoor tot grondiger kennis van het volk der Bataks iets te zullen bijdragen.

In de eerste plaats willen wij een goed naar de regelen der kunst, d. i. overeenkomstig de daarmee verbonden overlevering vervaardigden tooverstaf eens aan een aandachtige beschouwing onderwerpen.¹⁾ Het bovenste beeldje stelt een mannelijk persoon voor, Si Adji donda hatahoetan geheeten. Zijn hoofd, dat gewoonlijk min of meer onevenredig groot is, moet gedekt zijn met de Tobasche talitali, een hoofddeksel, dat uit twee lange en smalle reepen katoen, rood en wit, bestaat, die eerst als een touw in elkander worden gedraaid en dan in velerlei bochten om het hoofd gewonden. Boven op zijn hoofd bevindt zich een uitstekende punt, die een kleine holte heeft tot bewaarplaats van het toovermiddel, dat aan den staf zijn kracht verleent en tevens tot bevestiging dient van de pluim, die den staf kroont. Deze pluim moet, als het zijn kan, uit menschenhaar bestaan, maar mag bij ontstentenis daarvan ook van paardenhaar of van haneveeren vervaardigd zijn.

Het tweede beeldje, op welks rug het eerste knielt, stelt een vrouwelijke persoon voor, Si Tapi radja na oasan, de tweelingzuster van den man, door het eerste beeldje voorgesteld.

Het derde beeldje, op welks rug het tweede weer met de knieën rust, stelt den toovenaar en wichelaar Datoe Pormanoe voor, die een haan of kip in de armen draagt.

¹⁾ Afbeeldingen van tooverstaven komen voor in:

H. N. van der Tuuk. Bataksch-Nederduitsch woordenboek, 1861, pl. X.

J. von Brenner. Besuch bei den Kannibalen Sumatras, 1894, p. 225.

E. Modigliani. Fra i Batacchi indipendenti, 1892, p. 98.

F. W. K. Müller. Beschreibung einer von G. Meissner zusammengestellten Batak-Sammlung (Veröffentlichungen aus dem königlichen Museum für Völkerkunde III Band 1/2 Heft), 1893, p. 65.

Eene beschrijving van den tooverstok komt voor op bl. XXXI van de Notulen v. h. Bat. Gen. dl. XXXVI (1898), bijlage IV: Beschrijving van eenige Karauw-Bataksche voorwerpen.

Nummer vier is de Datoe Pongpang nioboengan, zonder attriboot.

Dan volgt als nummer vijf het beeld van den Datoe Porhorbo Paung na bolon, die het zesde beeldje, dat geen mensch maar een gedrochtelijk grooten buffel moet voorstellen, als attriboot met zich voert.

Het zevende beeldje stelt weer een mensch t. w. den wichelaar Datoe Porboeëa na bolon voor, bij wien het achtste, een krokodil, als attriboot behoort.

Het negende beeldje is de Datoe Poroelok na bolon; zijn attriboot, namelijk een groote slang, vindt men aan de achterzijde van den staf lang naar beneden uitgestrekt.

Na deze negen figuren volgt een vrije en dunnere plaats, die als handvat dient, en dan weer een vrouwenbeeldje, dat dezelfde persoon als het tweede, Si Tapi radja na oasan, voorstelt. Het onderste gedeelte is vaak nog met een slangen- of krokodillenfiguur versierd en eindigt in een scherpe ijzeren punt, waarmede men den staf in den grond vastzetten kan.

De beeldjes, die wij zooeven aan den tooverstaf beschouwden, zijn, voor zoover zij menschen voorstellen, de personen uit een oude sage of legende, die mij volgender wijze verhaald werd.

Er was eens in vroegeren tijd, zoo vertelt de Datoe (titel van den toovenaar, wichelaar en medicijnmeester) Si Boengkoek uit het land Si Baloengoen ¹ vanwaar de oorsprong is van alle kunst en wetenschap der datoë's, een vorst, wiens vrouw tweelingen ter wereld bracht, een knaap en een meisje. Is het reeds op zich zelf een ongeluk, wanneer een tweeling geboren wordt, hier was het ongeluk nog grooter, omdat de kinderen van verschillend geslacht waren, want zulke kinderen wenschen steeds bij elkander te zijn. De knaap en het meisje, Si Adji donda hatahoetan en Si Tapi radja na oasan geheeten, groeiden te zamen op en waren dan ook steeds onafscheidelijk te zamen. Daarom werden de ouders bevreesd, dat zij tot bloedschande zouden vervallen, en besloten het meisje heimelijk te verwijderen. Daartoe bedachten zij een list. Zij zonden hun zoon naar de kust, om een paard tegen andere goederen te ruilen, en brachten, terwijl hij op deze langdurige reis was, de dochter naar het verre dorp van een oom (moeders broeder), waarna zij met de bewoners van hun dorp overeenkwamen, aan den

¹) Opmerkelijk is, dat P. A. L. S. van Dijk, in zijn Rapport betreffende de Si Baloengoensche landschappen Tandjoeng Kasau, Tanah Djawa en Si Antar, Tijdschr. Bat. Gen. deel XXXVII bl. 167, zegt, dat in Si Baloengoen de toenggal panaloean *niet* voorkomt.

zoon te zeggen, dat zijn zuster gestorven was. Van de reis teruggekeerd, vernam Si Adji donda hatahoetan dit bericht. Hij geloofde het aanvankelijk en was diep bedroefd. Hij zag echter niet, dat zijn moeder, zooals anders vrouwen doen, die een kind verloren hebben, des avonds tegen zonsondergang buiten het dorp ging weeklagen. Daarom begon hij onder de dorpsgenooten naar het graf zijner zuster te vorschen en toen werd hem in het geheim medegedeeld, dat zijn zuster niet gestorven, maar bij den veraf wonenden oom verborgen was.

Om zich tegen zijn droefenis te verzetten, wenschte hij, zooals hij voorgaf, weer naar de kust te reizen, waartoe hij van zijn ouders verlof verkreeg. Hij begaf zich echter naar het dorp van den oom, bij wien zijn zuster verborgen was, en zeide door zijn vader gezonden te zijn, om zijn zuster terug te halen. Daar de zoon uit naam van den vader sprak, kon de oom niet weigeren, hen samen te laten gaan. In het bosch vervielen zij in het kwaad, waarvoor de ouders reeds hadden gevreesd. Daarna kwamen zij bij een pioepioe-tanggoehan-boom en zagen rijpe vruchten (roeham) daaraan. Si Tapi radja na oasan gevoelde zich dorstig en wenschte van die vruchten te nuttigen. Daarom verzocht zij haar broeder op den boom te klimmen en eenige er van naar beneden te halen. Hij voldeed aan dit verzoek, maar toen hij boven in den boom zat, veranderde zijn lichaam in hout en was met den boom samengegroeid. Zijn zuster, die niet merkte, waarom hij niet weer naar beneden kwam, dacht, dat zijn kleederen aan een van de lange doornen, waarmede de stam van den boom bezet is, waren blijven haken. Zij klom daarom naar boven, om hem los te maken, maar toen zij bij hem gekomen was, trof haar hetzelfde lot.

De ouders in het dorp verbeidden intusschen tevergeefs de terugkomst van hun zoon. Zij vreesden, dat hem aan de kust een ongeluk overkomen was. Het wachten moede, maakte de vader zich reisvaardig, om den zoon te gaan zoeken, maar toen dit in het dorp bekend werd, vernam hij uit het gemompel der onderhoorigen, dat zijn zoon niet naar de kust, maar naar het dorp van zijn oom gegaan was, om zijn zuster te zoeken. Dit vernomen hebbende, spoedde de vader zich naar het dorp zijns zwagers, maar vond zijn kinderen daar niet meer. Zijn zwager kon hem alleen maar den weg wijzen, dien zij hadden ingeslagen, om naar het ouderlijk dorp terug te keeren. Nu volgde de vader het spoor zijner kinderen door het bosch en vond hen te zamen op den boom.

Hij vermoedde, dat de toorn der goden hen getroffen had, en

haalde een van de beroemdste datoe's er bij, om de kinderen weer in het leven terug te roepen. Dat was de Datoe Pormanoe (toovenaar met de kip). Hij kwam, bereidde zijn kip als toovermiddel en klom daarmede in den boom. Maar bij de personen, die hij in het leven wilde terugroepen aangekomen, verloor hij even als zij het leven en werd hout.

Vol ontzetting ijld e de radja weg, om een datoe van nog grooter roem te halen. Vergezeld van Datoe Pongpang nioboengan (opheffer der betoovering) keerde hij naar den boom terug. Ook deze klom naar boven, maar onderging hetzelfde lot.

Evenzoo ging het met nog drie andere datoe's, die elkander steeds in bekwaamheid overtroffen, Datoe Porhorbo Paung na bolon (toovenaar met den breedgehoornden grooten buffel), Datoe Porboëa na bolon (toovenaar met den grooten krokodil) en Datoe Poroelok na bolon (toovenaar met de reuzenslang); zij veranderden allen in hout en groeiden aan den boom vast.

Toen riep de radja een nog grooter toovenaar, namelijk den Datoe Sitabo di babana (toovenaar lekker in den mond of mooiprater). Deze kwam, bekeek de zaak van alle kanten, trok een bedenkelijk gezicht en zeide: „Hoor eens, onze vorst, intena di djolo, oenena di poedi (aanvankelijk heeft men verwachting, in 't einde legt men er zich bij neêr). Deze menschen kunnen niet meer in het leven terug geroepen worden, daar hen de vloek der goden getroffen heeft; zij zijn echter allen een plotselingen dood gestorven, en daarom zal hunne gelijkenis het krachtigste toovermiddel zijn, om den vijand schrik aan te jagen. Daarom is mijn raad deze: Men houwe dezen boom om en make uit zijn hout staven naar de gelijkenis dezer menschen, die zullen den vijand met schrik slaan en lang aanhoudende droogte doen ophouden“. — Zoo sprak Datoe Sitabo di babana. Naar zijn raad werd gehandeld, en sedert dien gebruikt men zulke staven, om in den oorlog vrees op den vijand te doen nedervallen en bij groote droogte regen te doen komen.

Tot zoover mijn zegsman, wiens woorden klonken als een van buiten geleerde les en daarom ook niet veel zullen verschillen van hetgeen in de op de zaak betrekking hebbende poestaha's (Bataksche boeken van boombast) geschreven staat. ¹

Uit deze legende zien wij, wat een goed gesneden tooverstaf moet

¹) In C. J. Westenberg's: „Aanteekeningen omtrent de godsdienstige begrippen der Karo-Bataks", Bijdr. Kon. Inst., V^{de} volgr., Deel VII, (1892), p. 244—252, komt een van deze *geheel afwijkende legende* over het ontstaan van den tooverstaf voor.

voorstellen. In de praktijk komen echter vele afwijkingen voor. Aan den eenen staf zijn niet alle beeldjes ten uitvoer gebracht, terwijl zij aan den anderen te recht op elkaar geplaatst zijn. Bij sommige daarentegen zijn weer de figuren, die gedrochtelijke beesten als den grooten buffel en den monsterachtigen krokodil moeten voorstellen, eenvoudig ook tot menschenbeelden gemaakt. Dit doet ons zien, dat er bij de vervaardigers een groot verschil in kunstvaardigheid heeft bestaan of ook, dat het dezen en genen van hen aangeduld of aan tijd heeft ontbroken, om het kunstwerk zoo ten uitvoer te brengen als het eigenlijk wezen moest. Want waarlijk een goed uitgevoerde tooverstaf is een groot kunstwerk. Dat zal ieder, die een mooi exemplaar in handen krijgt, moeten toegeven, voornamelijk als hij weet, dat de kunstenaar geheel uit de vrije hand en met geen ander werktuig dan een puntig geslepen dolkmes gesneden heeft. Dan zal hij ook verstaan, dat de vervaardiging er van een waar geduldswerk geweest is, en er zich niet over verwonderen, dat zulks maanden tijds heeft gekost.

Het aanschaffen van een tooverstaf was dan ook steeds een kostbare zaak, die maar heel zelden op kosten van een enig man werd ondernomen. Gewoonlijk geschiedde zulks, wanneer het onderdeel van een stam (marga) zich van den hoofdstam of van de vertakking, waarmede het tot dusverre was samengegaan, afscheidde, hetgeen meestal uit een geschil voortkwam, dat een casus belli werd. Dan decreteerde zich de ondermarga door het aanschaffen van een eigen tooverstaf tot een zelfstandig oorlogvoerende partij of een zelfstandig mogendheidje. Dat veroorzaakte dan heel wat drukte en kostte ook betrekkelijk veel geld, voornamelijk voor de daarbij te brengen offers. Reeds het omhakken van den boom, die het voor den tooverstaf vereischte hout leveren moest, kostte een offer aan den geest, die den boom bewoonde. Gelijk boven reeds in de legende werd medegedeeld moest dit de boom pioepioe-tanggoehan zijn, die ook tatadada d. i. afstootter genoemd wordt, omdat de stam met lange, scherpe doornen is bezet. Een stuk van zulk een stam wordt ook bij het menscheneten als slachtpaal gebruikt. Voor den tooverstaf moet het hout in nog vochtigen toestand bewerkt worden, daar het geheel droog zijnde te hard is. De kunstenaar ontving 30 à 40 Spaansche matten tot loon, die in vroegere jaren meer dan een Ned. rijksdaalder waard waren.

Was de staf gereed, dan moest hij effectief gemaakt worden. Daartoe moest men zich van een pangoeloebalang voorzien. Dit

is de ziel van een plotseling gestorvene, die als laatste woord de belofte heeft gegeven, de partij waartoe hij behoort, in den strijd te zullen bijstaan. Van zulk een medestrijder in het rijk der geesten verzekerde men zich op de volgende wijze. Men verschaftte zich een knaap van 12—15 jaren oud, hetzij door roof of door aankoop. Deze werd buiten het dorp meestal in het nabijzijnde bosch rechtopstaande en met de armen langs het lichaam gestrekt tot aan den hals in den grond begraven. Daar gaf men hem vier dagen lang te eten, volgens sommigen den gewonen kost, rijst met geducht gepeperde en gezouten toespijs, volgens anderen alleen de bij sommige offers voorgeschreven vingerlange koekjes van rijstmeel in water gekookt. Het doel was den delinquent door het eten erg benauwd en tevens dorstig te maken. Zij die hem tot eten noodzaakten, vroegen hem telkens, of hij hen wilde zegenen en in den oorlog helpen. Aanvankelijk werd dit natuurlijk geweigerd, en dreigde de jongen veeleer hen te vervloeken en te schaden. Op den vierden dag verzamelden zich de voornaamste mannen om hem heen. Achter hem smolt men lood, terwijl degenen die voor hem hurkten, hem met allerlei streelende woorden de belofte van zegen en hulp zijner ziel zochten te ontlokken. Zoolang hij weigerde en hen vervloekte, werd hij gedwongen te eten. Door deze kwelling tot wanhoop gedreven, voldeed hij eindelijk aan hunne wenschen en sprak: „toempahan ni tondingkoe ma hamoe” (mijn geest of ziel zal u beschermen). Direct na het uiten dier woorden trok de man die achter hem het gesmolten lood gereed hield, met een ruk zijn hoofd achterover en goot hem het lood in den geopenden mond. Daardoor liet men hem niet alleen een plotselingen dood sterven, maar belette hem ook tevens, zijn gegeven belofte te herroepen.

Op beide toch kwam het aan; want de ziel van een plotseling uit dit leven gerukte (*na mate solongkin* of *na mate sadari*) werd in bijzondere mate een kwelgeest, terwijl de gegeven belofte haar bond, hare kwelzucht alleen aan de vijanden dergenen, wien zij de belofte gegeven had, het mochten menschen of geesten (begoe) zijn, te zullen botvieren.

Was de knaap aldus gedood, dan werd zijn lichaam weer uitgegraven en aan hetzelfde de organen der ziel, hersenen, hart en lever ontnomen, terwijl het overige begraven werd. De genoemde edele deelen werden voorts door een datoe verder toe bereid. Zij werden van bloed gereinigd, fijn gesneden, gekookt en met kalk gemengd tot een zalf gewreven, die eerst in een grooten en een

kleinen pot werd bewaard en later in kleine met een deksel gesloten en gegraveerde bamboekokers onder de tot de marga of ondermarga behoorende datoe's verdeeld werd, om bij voorkomende gelegenheden te worden gebruikt. De zelf draagt den naam poepoek en wordt gebruikt, om alle beelden, waarvan een magische kracht moet uitgaan, effectief te maken.

Ook bij den tooverstaf moest dit geschieden, en daarom kon hij eerst door een offerfeest worden ingewijd, nadat de pangoeloebalang gereed was. Aan dezen laatsten werd daarbij, al naar men het doen kon, een gevangen vijand, een paard of een haan ten offer gebracht. Een weinig poepoek werd in de kleine holte aan het bovineinde van den staf gedaan en met was overdekt, waarna het bovenste beeldje van een hoofddeksel (*talitali*) voorzien en de staf met een pluim gekroond werd, waartoe men de haren of vederen van het offer bezigde. Ten slotte werd de staf nog met driekleurig (zwart, rood, wit) garen (*bonang satigabolik*) omwonden, dat steeds kruisen beschrijvend (*morhobahoba*) van boven naar beneden liep. Daarmede was de staf effectief gemaakt. De pangoeloebalang moest echter ook nog een bijzonder medium hebben. Daartoe werd een van de datoe's verkoren, die door bijzondere geschiktheid in het dansen uitmuntte en zich tot de grootste, aan razernij grenzende wildheid wist op te winden, o. a. door het eten van pinadar (rauw vleesch met zout en veel Spaansche peper), en door het lange hoofdhaar woest uit elkaar te rafelen.

Het gebruik, dat de Bataks van hun tooverstaf maakten, en, waar zij zich nog geheel in hun oorspronkelijk heidenschen toestand bevinden, nog maken, is tweeledig. In de eerste plaats deed hij in den oorlog dienst, om den vijand de nederlaag toe te brengen, wat door zijn naam toenggal panaloean (staak, die de nederlaag in zich draagt) wordt aangeduid. Dit was echter niet het werk van den staf op zich zelf, maar van den medestrijder in het rijk der geesten, de ziel van den pangoeloebalang, die door zijn gelofte daartoe verplicht en tevens door de poepoek in den staf daartoe gedwongen, meetrok in den strijd, om door zijn magische inwerking den vijand met vrees te slaan. Daarom bracht men voor den eersten veldslag in elken uitgebroken oorlog den pangoeloebalang, vertegenwoordigd door den in den grond geplanten tooverstaf, een offer, waarbij men dan verder met den staf in de hand een dans uitvoerde, en voerde den staf ook aan het hoofd der bende, die tegen den vijand optrok, mee in den slag.

De tweede dienst, dien de staf bewijzen moest, was het schenken van regen na lang aanhoudende droogte. In Silindoeng werd het daartoe noodige ceremonieel door een van de radja na opat (viervorsten of onderkoningen van den Singamangaradja te Bangkara) verricht. Deze deelde eerst op zekeren marktdag vingerlidlange gekookte rijstmeelkoekjes onder de marktangers uit, ten teeken, dat hij op den volgenden marktdag regen zou maken. Op dien dag werd dan een naar den eisch opgemaakte tooverstaf naar de marktplaats gebracht en daar in den grond geplant. Vervolgens nam de voornoemde radja, tevens datoe, een buffelhoorn met palmwijn in de hand, sprak een gebed (*tonggotonggu*) uit en bood Si Tapi radja na oesan, het tweede en het onderste beeldje aan den tooverstaf, het drankoffer aan, door met den hoorn de lippen dier beide beeldjes aan te raken. Voorts werd een weinig van den offerdrank ter aarde geplengd en de rest door den datoe en de om hem heen staande hoofden uitgedronken. Bleek dit eenvoudige drankoffer binnen eenige dagen niet voldoende, om den regen te doen komen, dan werden er grootere offers gebracht met muziek en dans, waarbij de tooverstaf dan weer dezelfde rol vervulde.

Dat is het, wat ik uit Bataksche handschriften en uit mondelinge mededeelingen van eenige ex-datoe's ten opzichte van den tooverstaf heb kunnen te weten komen. Wie daarvan met belangstelling heeft kennis genomen, moet thans wel even als mij de vraag op het hart liggen, of daarin niet een diepere beteekenis schuilt, een motief, dat tot dat alles geleid heeft, en of er daarin voldoende aanknoopingspunten gevonden worden, om daarvan op het rechte spoor te komen. Ik meen, deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden.

Dat er bij den tooverstaf aan bliksem en regen gedacht moet worden, heeft mij reeds voor den geest gezweefd, toen ik nog maar zeer oppervlakkig met hem bekend was. Nadere beschouwing en vergelijking van verscheidene exemplaren en diepere doorvorsching van alles, wat er mede in verband staat, hebben mij in die meening niet alleen versterkt, maar ook genoegzame opheldering gegeven, om tot een bevredigend resultaat te geraken. De opmerkelijke beschouwing van de best uitgevoerde en oudste tooverstaven heeft mij in die wonderlijke opeenstapeling van geknikte menschenbeeldjes en gedrochtelijke dieren niet anders doen zien dan een fantastisch versierde voorstelling van den ter aarde schietenden bliksemstraal, den door de Bataks zoozeer gevreesden *porhas*, waardoor de goden wraak oefenen aan de menschen, die hen beleedigen. Met deze vrees voor

den bliksem staan de Bataks trouwens volstrekt niet alleen; men denke slechts aan den fulmen Jovis der oude Romeinen. Dat zij haar echter in zulke bijzondere mate koesteren, dat zij zelfs een plastische voorstelling van den bliksemstraal als vreesverwekkend wapen tegen hunne vijanden gebruiken, laat zich gemakkelijk verklaren uit de wijze, waarop zich dat natuurverschijnsel in de Bataklanden voordoet. Waarschijnlijk is die wijze in de tropen, en wel meer bepaald in hoog gelegen streken, algemeen, doch ik heb mij in andere deelen niet lang genoeg opgehouden, om mij daarover een oordeel te kunnen vormen, en mededeelingen daarover van anderen zijn mij ook niet bekend. Genoeg, — de ligging mijner woning aan de helling van het de vallei Silindoeng insluitende gebergte heeft mij ruimschoots gelegenheid gegeven, de opmerking te maken, dat de bliksemstralen oneindig veelvuldiger hier dan in Europa de aarde treffen. In menige onweersbui zag ik den bliksem tot zes maal als een duizendvoudig geknikte staaf loodrecht tusschen hemel en aarde staan, en dat is zeker veel te noemen in een gezichtsveld van hoogstens tien kilometer breedte. Er werden dan ook zeer dikwijls menschen door den bliksem getroffen of gedood, terwijl deze in achttien jaren slechts éénmaal in een kerktoeren sloeg.

Dat de Bataks dus niet alleen den bliksem vreesden, maar ook een plotseling op de menschen vallende vrees daarmede vergelijken konden, kan geen verwondering baren. Hun vrees gold dan ook alleen den ter aarde schietenden bliksemstraal, dien zij porhas noemen, terwijl de in de wolken blijvende flitsen met den naam hilap worden aangeduid. En deze porhas neemt in de wichelarij der datoe's, inzonderheid in die, welke op den oorlog betrekking hebben, ook een voorname plaats in. Zoo heeft men de poestaha adji siporhas (bliksemtouwerboek) en de ramboe siporhas (bliksemkoord) als middelen, om de oorlogskansen van te voren te berekenen. Ook in de pormanoehon d. i. de wichelarij met een haan of kip op een met de kardinaalpunten van het kompas beteekende rijstwan, waardoor men het lot van enkele personen, stamonderdeelen of ook van dorpen zoekt te voorspellen, neemt, naar het mij voorkomt, de bliksemstraal een plaats in. De in de daarop betrekking hebbende poestaha's voorkomende woorden: „taloetoe ni adji nangkaping na djongdjong morsitongatonga langit“ d. i. „slachtpaal (of grenspaal) van den tooverhaan, die tusschen hemel en aarde staat,“ kan ik niet anders dan als den bliksem aanduidende verklaren. En nog duidelijker zijn de woorden: „na donda di ahasa na pasak di baoenge“ d. i. „die op-

gericht staat in het luchtruim en neêrploft op de aarde, welke van de kip als representante van de vrouw van Batara goeroe gezegd worden.

Deze indrukkingen geven te kennen, dat men de beschikking der goden over het lot der menschen beschouwt als een uit den hemel op de aarde neerschietenden bliksemstraal. Zoo ook inzonderheid in den oorlog. Want de uitslag daarvan wordt ten minste in theorie niet als het gevolg van menschelijk beleid of van de dapperheid der strijders aangezien, maar als een godsoordeel, dat de zijde, aan welke het recht is, uitwijst. Bij de groote neiging, om het onzichtbare zichtbaar voor te stellen, die over het algemeen het heidendom aankleeft, ligt het voor de hand, aan te nemen dat de Bataks ook de goddelijke beschikking over den uitslag van den oorlog, die in hunne beschouwing gelijkstond met een den vijand verderf aanbrenghenden bliksemschicht, door een plastische voorstelling van den laatste, in den tooverstaf tot uitdrukking gebracht, hebben weergegeven. Vandaar dan dus die opeenstapeling van geknikte menschenbeeldjes en gedrochten, die ons de tooverstaf te zien geeft.

Dat de fantasie dan daaraan een sage of legende verbonden heeft, is volstrekt geen op zich zelf staand verschijnsel. Zulks wordt in meerdere of mindere mate bij alle heidensche volken, zelfs bij zulken, die op den laagsten trap van ontwikkeling staan, aangetroffen. Bij den tooverstaf is echter ook de legende geenszins een willekeurige uiting van 's menschen fantasie, maar staat veeleer in innig verband met hetgeen door den staf wordt voorgesteld. Dit blijkt ten duidelijkste uit de namen der beide hoofdpersonen.

Si Adji donda hatahoetan, — Si Tapi radja na oasan. — Wat beteekenen deze namen? Ik moet ze stuk voor stuk ontleden, om ze te verklaren. Het woordje si wordt gelijk ook in andere Indische talen gebruikt, om van substantieven en wortels van werkwoorden persoonsnamen te vormen. Adji beteekent *tooverpreparaat* en Si Adji dus een verpersoonlijkt toovermiddel, of een persoon, die met een geheimzinnige, magische kracht is uitgerust; een toovenaar dus, maar geen *datoe*, die alleen in het bezit is van menschelijke wetenschap. De oorspronkelijke beteekenis van *donda* kan geen andere zijn dan *rechttopstaande* of ook *loodrecht neergelaten zijn*. Behalve in de uitdrukking *tali donda* = *ankertouw* en *touw van het peillood* is het geen alledaagsch woord. In de meer deftige volkstaal wordt het wel eens gebruikt tot aanduiding van een statige, rechttopgaande houding, terwijl het in de poestaha's van den bliksem gezegd wordt. Hata-

hoetan eindelijk beteekent *vrees* of nog beter *angst*. De geheele naam luidt dus: *Vreesneerbliksemende Toovenaar*.

De tweede naam Si Tapi radja na oeasan beduidt: Waterschepster (drenkster) der dorstende vorsten. Daarin levert alleen het woord *tapi* eenige moeilijkheid op, omdat het tegenwoordig in de volkstaal in den zin van *waterscheppen* of *drenken* niet meer gebruikt wordt. Het laat zich echter verklaren door het woord *tapiān*, dat niet anders zijn kan dan het passief verbaalsubstantief van het niet meer gangbare werkwoord *manapi*. *Tapiān* beteekent in de eerste plaats *drinkwater* en voorts de plaats in een rivier in de nabijheid van een dorp, waar de bewoners daarvan drinkwater halen, welke plaats ook tevens als badplaats dient. Uitgaande van het woord *tapiān* komt men dus tot het stamwoord *tapi* en hiervan tot het in onbruik geraakte werkwoord *manapi*, dat waterscheppen resp. drenken moet beteekend hebben, en verder tot *sitapi* d. i. de drenkster, want water halen en te drinken geven behoort tot de vrouwelijke werkzaamheden. Voorts is de beteekenis van *radja* = *vorst* algemeen bekend, en *na oeasan* = dorst lijden of hebben, van *oeas* = *dorst* met het relatieve *na* er voor en het suffix *an* er achter.

In de onafscheidelijke tweelingen Si Adji donda hatahoetan en Si Tapi radja na oeasan kan dus wel niet anders gezien worden dan een verpersoonlijking van bliksem en regen, de eerste als het sterkere, mannelijke element door den broeder, de laatste als het zwakkere, zachte en meer weldoende of vrouwelijke element door de zuster voorgesteld. Even als in de natuur sterke regenbuien in de Bataklanden steeds van bliksem en donder vergezeld gaan, zijn de tweelingen in de legende niet van elkander te scheiden. Men mag zulks beproeven, zij komen toch weer bijeen, en verheven van de aarde blijven zij onafscheidelijk verbonden, en wie, om hen te scheiden, tot hen opklimt, hij moge de knapste toovenaar en met de sterkste toovermiddelen uitgerust zijn, hij moet bij hen blijven, in hun lot deelen en met zijn tooverkracht slechts de hunne versterken en vermeerderen. Dit laatste toch treedt behalve de onscheidbaarheid der tweelingen in de legende duidelijk op den voorgrond, voornamelijk in de uitspraak van den datoe Si Tabo di babana, terwijl er van de wraak der goden over de euveldaad der tweelingen maar eventjes gerept wordt. De plastische voorstelling dier wraak kan dan ook niet het leidende motief bij den tooverstaf geweest zijn, anders had, dunkt mij, in de legende de wijze, waarop de tweelingen en de hen weer tot het leven terugbrengen willende

datoe's gedood werden, meer op den voorgrond moeten treden. Er wordt echter daarvan niet meer gezegd dan „na gabe hau”, d. i. zij veranderden in hout, of m. a. w. zij vereenzelvigden zich met den boom. De strekking van de legende is dan ook, gelijk uit haar geheel blijkt, geen andere dan te willen verduidelijken, hoe de groote tooverkracht van angst te verwekken en regen te doen komen, in den pioepioe-tanggoehan-boom en uit dezen weer in den tooverstaf is gekomen.

Opmerkelijk is het, dat men het beeld van Si Adji donda hatahoetan, d. i. van den verpersoonlijkten bliksemstraal, slechts eenmaal boven aan den tooverstaf aangebracht heeft, terwijl dat van Si Tapi radja na oasan, den verpersoonlijkten regen, er tweemaal, boven en beneden, aan voorkomt. Daaruit moet wel worden afgeleid, dat de Bataks het neêrbliksemen van een paniek op den vijand liever op magische wijze dan door den werkelijken bliksemstraal zagen geschieden, terwijl zij den regen niet anders dan werkelijk in natura konden wenschen te zien nederdalen, waarom dan ook bij het regenvormen het drankoffer zoowel het bovenste als het onderste beeldje van Si Tapi radja na oasan werd aangeboden.

Van den boom, uit welks hout de tooverstaf vervaardigd worden moet, valt nog te zeggen, dat het heidensch bijgeloof licht iets bijzonders in hem heeft kunnen zien. Zijn houtvezels zijn als het ware gelijk touw in elkander getwijnd, vandaar zijn naam pioepioe-tanggoehan of ook poeioepoeioe-tanggoele, want het werkwoord *mamioe* van den stam pioe beteekent touw twijnen, terwijl tanggoehan of tanggoele op het zoete van zijn sap wijst. De vruchten worden om hun samentrekkend zoeten smaak door de inlanders gaarne genuttigd, maar zijn moeilijk te bereiken, daar de stam met lange, scherpe stekels is bezet. De Bataks hebben hieruit opgemaakt, dat de boom door een geest wordt bewoond, die bijzonder boosaardig is en door die doornen zijn eigendom tegen de menschen zoekt te beveiligen. De hardheid van het hout, dat door de reeds genoemde eigenschap zijner vezels voor timmerhout ongeschikt is, heeft de inlanders tot een tweeledig gebruik er van geleid, want behalve voor den tooverstaf namen de heidenen vroeger een stuk van den stam tot slachtpaal voor de ten offer bestemde menschen en dieren, omdat die paal lang in de open lucht en in den grond geheid moest kunnen blijven staan, en ook hadden zij het gaarne als „*saganon*” (ongekloofd brandhout) voor het haardvuur der kraamvrouwen, omdat het slechts langzaam voortsmeult en een goed

kolenvuur geeft. Tot beweeggrond voor dit laatste gebruik strekte ook nog het bijgeloof, dat de eigenschap van den boom op den bij zulk een vuur gekoesterden zuigeling overging, d. w. z. dat deze door den invloed er van een moedig en tot den strijd gehard man werd.

Een Bataksche spreuk van nieuweren tijd luidt:

Toeboe ma si-roenggoek di bona ni tadatada;

Noenga moeba oehoem dibaen si-bontar-mata.

Dat is in onze taal:

Si-roenggoek-mos groeit om des moordpaals stam;

De zeden zijn vernieuwd, doordat de „witoog“ kwam.¹

De oude, heidensche zeden te bestudeeren en na te pluizen, is weliswaar een interessante en nuttige bezigheid, maar toch wensch ik er den Batakschen spreukendichter en zijn volksgenooten van harte geluk mede, dat zij meer en meer door het Christendom en de daarmede gepaard gaande beschaving in den neveligen kring van het verleden worden teruggedrongen.

Oudenrijn, 7 Maart 1902.

¹ Witoog is een Bataksche scheldnaam voor den Europeaan.